

Piraatide või autorite erakond?

(avaldatud Postimees, 25.10.2009)

Võimalik, et 30 aasta pärast mäletab ajalugu 2009ndat mitte majanduskriisi, vaid Piraadiparteide läbimurde aastana Euroopas. Viimastel valimistel Rootsis koguti 7% ja Saksamaal uustulnukana 2% häältest – rohkem kui Roheliste erakond omal ajal. Üleilmsel poliitmaastikul ongi Piraadiparteide näol üsna tõenäoliselt tegu järgmiste uute tulijatega roheliste järel (kuid mitte asemel). Sarnaselt esimestele rohelistele 50 aastat tagasi, on ka selle liikumise aktivistid suurfirmasid ärritanud ja kohtu ette sattunud. Saastavate tööstusfirmade asemel on aga „piraatide“ vastaseks enamasti meediakompaniid. Laias laastus on nende nõudmiste sisuks intellektuaalse omandi õiglasem ümberjaotamine ühiskonnas. Täpsem ideoloogia on alles kujunemas.

Esmapilgul paistavad „piraatide“ ja autorite huvid üsna vastandlikud. See pole päris nii. Tegelikult tasub loomeinimestel, eriti noortel, kes võõrustusest kergemini üle saavad, selles liikumises algusest peale kaasa rääkida. Seda paaril olulisel põhjusel.

Esimene, kaugem põhjus tuleneb loovklassi tärkavast eneseteadvusest. Nimelt on iga uus ajastu kaasa toonud uusi, talle ainuomaseid ekspluateerimisviise. Samuti neile vastanduvaid uusi protestiliikumisi. (Või olete te näinud parteid, mis poleks sündinud protestist millegi vastu?) Loomemajandus ei erine selle poolest oma eelkäijatest. Piraadiparteid on loogiliseks lüliks pikemas ahelas. Lüliks, mille tekkimist me reaalselt jälgida võime.

Nii sündisid ametiühingud ja sotsialistid vastukaaluna kapitalistliku ekspluateerimise tekkele paar sajandit tagasi (gildide ja tsunftide ajastul me neid ju veel ei tundnud). Ajapikku on töötajad ja tööandjad õppinud omavahel kokku leppima. Paraku on kahekesi kokku leppides mugav teha seda kellegi kolmanda arvel. Nii sai näiteks monopoolses seisus ettevõtte ekspluateerida töötaja asemel tarbijat. Enamasti toodi ohvriks siiski keskkond. Nii oli lihtsam, ja arve sai jätta anonüümsele tasujale – ühiskonnale. Majandusteoorias nimetatakse taolisi, vaikselt kolmanda osapoole kaela sokutatavaid kulusid eksternaalsusteks. Just protestist keskkonna-eksternaalsuste vastu sai omal ajal alguse *Greenpeace* – tänase Roheliste erakonna eelkäija. Ei tööliste ega keskkonna tandrill pole võitlus kaugeltki lõppenud. Keskkonna osas pole see ilmselt veel haripunktiski. Ometi on teadmiste- ja loomepõhises majanduses ka klassivõitlus kandumas taas uuele võitlusväljale – vaimuvabaduse ja intellektuaalse omandi omale.

Siin võib eristada kahte liiki ekspluateerimist. Esimeses on autor ekspluateeritava rollis. Ta elab ja loob maailmas, kus vaimutöö vili moodustab üha suurema osa majandusest. Ometi on ühiskonna ja looja enese osasaamine või mõju selle vilja kasutamise üle pigem vähenemas. Nimelt, sarnaselt maisele rikkusele, kipub ka intellektuaalne omand koonduma kitsa ringi kontrolli alla. Seda koos kõikide monopoolsusest tulenevate hädadega. Näiteks, kui paarsada aastat tagasi 14-aastane tüdruk Inglismaa manufaktuuris tööd sai, oli tal hea meel. Tihti oli ta pere ainsaks toitjaks ja agulikaaslastel polnud sedagi sissetulekut. Tänapäevases mõistes olid tema töötingimused ebainimlikud. Kaheksatunnisest tööpäevast või lapstööjõu keelamisest ei osanud ta veel undki näha. Mõnes mõttes on tema „õnnis teadmatus“ võrreldav tänaste iPhone'i või mõne patendiravimi anonüümsete autorite omaga. Omas keskkonnas elavad nad jõukalt. Kuid nende ja nende loomingut kontrolliva riskikapitalistliku süsteemi tulud on samavõrd erinevad kui tolle inglise tüdruku ja manufaktuuriomaniku omad.

Teise ekspluateerimisliigi puhul on autor ise ekspluateerija rollis. Ta tõlgendab ja saab oma inspiratsiooni ümbritsevast keskkonnast. Suletud ruumis, ilma autorit hariva ja ümbritseva kireva ühiskonnata, oleks ka looming võimatu. Nii ekspluateerib autor tahes-tahtmata oma inspiratsiooniallikat. Piltlikult öeldes vajavadki lisaks autorile kaitsmist ka „muusa“ õigused. Ja

seada nii ühiskonna kui üksikisiku mõistes. Kadri Kõusaare ja Magnuse filmi kohtulugu on heaks näiteks taolise eksploateerimisega kaasnevast „loomingulisest eksternaalsusest“. Teine negatiivne näide on kevadine Tõnismäe kuldsõduri lugu, mille David Vseviov nii veenvalt avas (vt EPL 18.05). Seepärast vajab ka selgeks rääkimist, keda ja millal tohib „laulu sisse panna“. Samuti, millised on selle konkreetse „muusa“ ja ka laiemalt ühiskonna edasised õigused antud teosele. Veelgi piltlikumalt: kui Mona Lisa maalitaks täna, siis kui palju ikkagi oleks rahas väärt Leonardo Da Vinci kunstnikukäsi, võrreldes madam Lisa del Giocondo (st modelli) naeratusega?

Mitte, et ma sellele küsimusele vastust teaksin, kuid ma eeldan autori esmast vastutust ja huvi (tasu saamise kõrval muidugi) oma teose käekäigu vastu. Et see ringleks, et seda märgataks ja tarbitaks, ja et see saaks omakorda inspiratsiooniks kellegi teise loominguks. Selle huviga on oma õiguste 50 või 70 aastaks monopoli kätte hoiustamine paratamatus vastuolus. Üha enam seab see autori veidra valiku ette: saada kas unustatud või varastatud.

Kokkuvõttes, tänane autoriõigus sobib loomemajandusse umbes sama hästi, kui 19. sajandi seadused tööturu või 1950nda omad loodushoiu korraldamiseks. Seda nii Eesti kui globaalsel tasandil. Maist rikkust oleme juba õppinud (teatud mõistlikes piirides) ümber jagama. Intellektuaalse omandi osas on analoogne süsteem lihtsalt seni leiutamata. Ma arvan, et see leiutatakse tulevikus niikuinii, loodetavasti demokraatliku debati käigus, mitte barrikaadidel. Siiski on juba praegu näha, et seltskond, kes Youtube'ist muusikute klippe kustutab ja Kapa-Kohila poemüüjalt raadiokuulamise eest raha nõuab, ei teeni tegelikult autorite huve. Autoritele on nad karuteenrid. Pigem, kui vanake Marxi krõbedat keelepruuki laenata, esindavad nad autoreid orjastada püüdva uuskapitalistliku nomenklatuuri – autoriõiguste valdajate – huve. Loomemajanduses on need klassi-huvid sama erinevad kui tööliste ja tööandjate omad varasemas kapitalismis.

Lõpetuseks teine ja veidi maisem põhjus, miks nooremal loomerahval Eestis piraadiliikumisele õlg ehk alla tasuks panna. Nimelt näitab nii viimaste kui roheliste tõus, et meie klassikaline „parem/vasak“ maailmapilt on muutumas üha elukaugemaks. Ükskõik, kui paremal või vasakul mõni meie tänane erakond ka ei paikne, ühel teisel skaalal – nimelt pragmatikute/idealistide omal – asuvad nad kõik ühes otsas koos. Ja seda pragmatikutest häälelugejate poolel. Siinkohal meenubki, kuidas paarkümmend aastat tagasi loomeliitude pleenum toonase ühiskonna (samuti Bruno Sauli stiilis üli-pragmatilist) eliiti raputas ja muutusele katalüsaatoriks sai. Hiljem lõi uus, „võitjate“ põlvkonnast pärit eliit platsi endistest direktoritest päris puhtaks. Nüüdseks on see uus eliit omakorda iseene loodud paradigmasse takerdumas. Küll on aga „võitjate“ poolt sünnitatud „laulva revolutsiooni“ põlvkond tänaseks ülikooli jõudnud. Arvan, et neil on olemas kõik eeldused, et mäng lähima kümnendi jooksul taaskord uuele väljakule üle viia ja oma vanematele tuul alla teha.

Guido Viik
futurist